MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

BRNO 2007 MARTIN NOVÁK

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

Počátky školství v Brně-Židenicích

Bakalářská práce

Brno 2007

Vedoucí diplomové práce:
doc. PhDr. František Čapka, CSc.

Vypracoval:
Martin Novák

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracoval samostatně a použil jen literaturu a prameny uvedené v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím, aby tato bakalářská práce byla uložena na Masarykově univerzitě v Brně v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Brně, dne …… ……

Martin Novák

Rád bych poděkoval všem, kteří mi jakkoliv pomáhali při vzniku této práce. Zvláště bych rád poděkoval za vstřícnost a ochotu zaměstnancům brněnského městského archivu.

Jmenovitě pak děkuji především panu doc. PhDr. Františku Čapkovi, CSc. za trpělivost a vstřícnost při vedení mé práce a za cenné připomínky a podnětné rady při konzultacích.

OBSAH

ÚVOD. 7

1. ŽIDENICE – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA 10

2. OBECNÉ DĚJINY OBCE 12

2.1. Doba nejstarší 12

2.2. Doba středověká 12

2.3. Doba novověká 14

2.4. Dlouhé 19. století 16

3. ŠKOLSTVÍ V ŽIDENICÍCH 18

3.1 Okolnosti vzniku školství v Židenicích ...18

3.2 Počáteční krůčky k první škole 19

3.2.1 Celková situace zdejšího školství 19

3.2.2 První skutečné činy na cestě k první škole 20

3.3 Následný vývoj první české školy v Židenicích 22

3.3.1 První vyučování 22

3.3.2 Rozvoj školy 23

3.3.3 První škola ve své desetileté činnosti 24

3.3.4 Zajímavosti z běžného života školy ...26

3.3.5 Spolupráce školy a obce 29
3.4 Školy v závěru 19. století 30
3.4.1 Stav školy 30
3.4.2 Návštěva otce biskupa 31
3.4.3 „Vyškolení“ Juliánova 32
3.5 Školy na počátku 20. století 35
4. Krátký pohled na vývoj mateřských škol 37
5. Němečtí protivníci 38
ZÁVĚR 41
RESUMÉ 43
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY 44
PŘÍLOHY 46

ÚVOD

Předložená práce podává základní informace a zdroje informací o prvních školách v obci Židenice. Židenice jsou velmi významnou obcí v dějinách Brněnska, mají dlouhou a spletitou historii. Přesto ucelená práce zabývající se zdejší školskou problematikou dosud neexistuje. Je tedy záměrem této práce podat souvislý a přehledný celek, který bude přesněji a kompletněji sledovat okolnosti vzniku škol a jejich život v počátcích až do roku 1918.

Důvodem vzniku této práce nebyl pouze fakt, že dosud nemáme žádný souvislý text pojednávající o tomto tématu, ale také mé možnosti, neboť tuto dnešní městskou část dobře znám. Mnoho materiálů jsem tak nasbíral již během předchozího studia a při té příležitosti zjistil, že tato problematika není uceleně zpracována, a že se o ní dosti složitě hledají jakékoliv informace. I z tohoto důvodu je pramenů poskrovnu a práce vznikala především na základě badatelské činnosti v Archivu města Brna. Dalším důvodem bylo seznámit se s edukačním prostředím a metodami v dotčeném období a hledat tak souvislosti s dnešním stavem školství. To proto, že naše studium probíhá na pedagogické fakultě a jsem toho názoru, že student se zde musí stát nejenom odborníkem ve svém oboru, ale také velmi zdatným pedagogem a této dovednosti se dosti těžko člověk učí. Je potřeba shánět veškeré dostupné znalosti a zkušenosti v této oblasti a jedním z možných zdrojů znalostí je i pohled do historie.

Práce je rozčleněna do jednotlivých kapitol a podkapitol tak, aby přehledně a logicky sledovala danou problematiku. První kapitola uvádí základní informace o Židenicích.

Lokalizuje je geograficky a historicky tak, aby poukázala na okolnosti vedoucí ke sledované problematice této práce. Druhá kapitola se cíleně zaměřuje na historický vývoj obce, resp. jednotlivá historická období tak, aby došlo k propojení se souvislostmi s vývojem vzdělávání a školství. Třetí kapitola se zabývá již přímo školstvím v samotných Židenicích. V jednotlivých podkapitolách postupně odkrývá bezprostřední okolnosti, které vedly ke vzniku první zdejší školy, její podmínky a možnosti existence, jsou zde představeny důležité události a osobnosti, které školu zviditelnili, a které byli ve vývoji školy podstatné, a to postupně až do mezního roku 1918. Čtvrtá kapitola se lehce dotýká mateřských škol, které později byly nedílnou součástí celého vzdělávání a problematiky školství jako celku. Poslední kapitola ukazuje na problematiku česko-německých vztahů a daných soupeření školských spolků.

K celkovému poznání mi sloužil uvedený seznam pramenů. Bylo potřeba projít mnoho literatury a prozkoumat mnoho pramenů. Zde je nutno podotknout, že většina knih pojednává jen okrajově a naprosto povrchně o prvotních snahách v boji o samostatnou školu obce i o jejím dalším vývoji. Nejzákladnější informace jsem načerpal z uvedeného novinového článku[1]. Základní informace upřesnily publikace Slavíka – Vlastivěda moravská II, místopis Moravy – a Karla Kuči - Vývoj města, předměstí a připojených vesnic. Z těchto pramenů jsem čerpal především vnější okolnosti, které měly vliv na školství. Podrobnější náhled do problematiky mi poskytla teprve kolektivní práce Dějiny města Brna. Detailnější

[1] Židenice. In: Mladá Fronta Dnes, 28.5.1999, s. 6.

poznatky přímo o školství pak práce Škrocha - Popsání obce Židenické - a Švédy - Městská část Brno-Židenice, z dějin a současnosti Židenic, Zábrdovic a Juliánova. Nejvíce informací o dění v prvních školách a všech okolnostech dotýkajících se zvolené problematiky jsem nalezl v Archivu města Brna. Bylo tedy třeba nejvíce času a pozornosti věnovat vlastní badatelské činnosti v archívu. Zde je materiálů poměrně velké množství a především ve školních kronikách lze dohledat mnoho zajímavostí a faktů.

Při práci bylo nutné používat základní metody historikovy práce. Práci bylo potřeba vytvořit na základě přímé metody získávání faktů z pramene a jejich třídění. V celé práci pak pozorujeme progresivní metodu. Je patrné, že postupný vývoj na sebe plynule a logicky navazoval, a proto sledujeme tento diachronní přístup. Nemohl jsem se vyhnout metodě geografické, kterou bylo třeba využít pro celkové zařazení obce, ale také během sledovaného období docházelo k mnohým proměnám obce a celého jejího okolí a na pozadí těchto proměn se vyvíjelo i zdejší školství. Povšimněme si, že v počátcích velice záleželo na vzdálenosti a dostupnosti školy od domovů dětí, ale také na tom, že Židenice zprvu byly obcí zemědělskou a děti musely doma pracovat. Další metodou, kterou jsem uplatňoval byla metoda komparativní. To právě k přihlédnutí k pedagogickým principům a užitečnosti práce i pro současné pedagogy. Nakonec to byla metoda biografická, pomocí které jsem se snažil lehce poukázat na obětavost Martina Zaháňela, prvního židenického nadučitele, v celém jeho životě[2].

[2] Viz příloha.

1. Židenice - obecná charakteristika

Židenice mají velmi bohatou historii, zajímavé přírodní památky i průmyslové a sociální zázemí. Židenice jsou v současnosti jednou z devětadvaceti městských částí druhého největšího města v České republice, města Brna. Rozkládají se severovýchodně od historického středu této moravské metropole. Jako městská část patří dnes k největším a nejobydlenějším čtvrtím města. Zabírá plochu od řeky Svitavy až po Líšeň, satelitní část Brna, a od dálničního přivaděče až po Vinohrady a Husovice. Stálý a dlouhodobý význam této městské části dokazují i velké, známé firmy nacházející se v katastru obce[3] a také zdejší známí rodáci[4]. Svou polohou se vyznačují výběrem všech kvalit lokace samotného města Brna. Z hlediska historicko-regionálního zařazení jsou součástí Moravy. Jde tedy o region ve střední Evropě, na území státu Česká republika. V rámci správy státu se Židenice nacházejí v Jihomoravském kraji, v katastru obce Brno.

Jižní Morava je odedávna velmi úrodnou oblastí s příhodnými podmínkami pro zemědělství a hospodaření. Zároveň se Židenice nacházejí v oblasti regionálně s velmi

---

[3] Např. SAKO, První brněnská strojírna nebo Zbrojovka

[4] Např. JUDr. Bohumil Hrabal (spisovatel; narozen v domě č.47 v Albínově ul.),

prof. Jan Gajdoš (sokol, mistr světa v tělocviku),

PhDr. Zbyněk Mrkos (hudebník, učitel na JAMU, zakladatel Moravského komorního orchestru, dirigent Státní filharmonie Brno),

MUDr. Vladislav Vančura (spisovatel)
a další.

starou a bohatou historií. Tím vším zde byly výhodné možnosti pro brzké osídlení a stálému zvětšování počtu obyvatelstva a také nutnosti postarat se o zdejší usedlíky, včetně jejich vzdělávání.

2. Obecné dějiny obce

2.1 Doba nejstarší

Podstatnou podmínkou pro brzké osídlení bylo nepochybně dobré přírodní prostředí a také výhodná geografická poloha. Proto jde o oblast s prokázaným pohybem lidí již před více jak stotisíci lety. Nejprve se zde podél toku Svitavy využívalo jako loveckých a později i obchodnických tras. Nejstarší osídlení známe ze severnější oblasti v Moravském krasu. Zanedlouho však, při růstu počtu obyvatel a změně životního stylu způsobeného neolitickou revolucí, docházelo k přesunu obyvatelstva jižním směrem do otevřených úrodnějších nížin.

Nemáme žádné důkazy z této doby o jakékoliv inteligenci či jakéhokoliv počátku školství. Přesto se však můžeme podle archeologických nálezů domnívat, že tu byly základní znalosti tehdejší nejkvalitnější techniky. Lidé se učili pracovat s nástroji a také obchodovat. K tomu jim sloužily nejzákladnější znalosti a vědomosti, které si předávali spolu s obchodníky.

2.2. Doba středověká

První písemné zmínky o obci se různí. Podle některých již nacházíme zprávy z roku 1091[5], jiní zase hovoří o roku 1209[6], kdy bylo vydáno potvrzení vlastnictví nedalekého

[5] Švéda, J.: Městská část Brno-Židenice, z dějin a současnosti Židenic, Zábrdovic a Juliánova. Brno 2001, s. 13.

[6] Peša, V. a kol.: Dějiny města Brna I. Brno 1969, s. 38.

zábrdovického kláštera Hroznětovi ze Židenic. Hrozněta se tak měl stát novým vlastníkem kláštera, který se nachází nedaleko Staré Osady.

V této době již zcela prokazatelně plnil funkci vzdělávání právě zábrdovický klášter. Ten byl hybnou silou veškerého života v nejbližším okolí, a tedy i v Židenicích. O jeho významu svědčí mnohé dochované zmínky o českých panovnících, kteří zde strávili dlouhou dobu, a také klášterem prošlo mnoho významných osobností v dějinách Moravy i českých zemí. Též se předpokládá, že zde vznikala nesčetná významná literární díla. Klášter se v osmnáctém století stal centrem pro první výzkum oblasti Moravského krasu. Vznikaly zde i první podklady pro geografické zkoumání a vytvoření první mapy okolí Křtin. Vedoucím těchto výzkumů byl Martin Alexandr Vigsius[7].

Činností mnichů se klášter stal nejvýznamnějším v širokém okolí. Premonstráti učili základnímu umění čtení, psaní a počítání děti ze Zábrdovic i Židenic. Jejich vyučovacím jazykem byla latina.

I z aktivity kláštera těžily Židenice. Vybudovalo se zde silné hospodářské zázemí. A to přese všechna nepříjemná utrpení, jako byly časté neúrody, morové epidemie a války. Prvním významných hospodářským počinem bylo založení vlastního mlýna, který využíval v náhonu vodu ze Svitavy. Tento mlýn zde existoval již od roku 1466, tedy v době právě po několika opakovaných neúrodách. Dalším významným počinem bylo v polovině 16. století založení pivovaru a o několik let později vzniku nové přilehlé a podružné obce – Juliin dvůr

[7] Tamtéž, s. 176.

(dnešní Juliánov, městská část Brna). I tato nová obec spadala pod správu premonstrátského kláštera.

To vše zase zpětně posilovalo klášter. A vedlo k důležitosti vzdělání. Děti byly skutečně za příhodných podmínek posílány do klášterní školy a s růstem počtu obyvatel, rostla i celková vzdělanost obce.

2.3. Doba novověká

Přese všechny problémy a nepříznivé okolnosti, které tuto vesnici postihly, se vždy v Židenicích podařilo znovu nabrat síly k další konjunktuře a dalo by se říci, že každá epidemie či válka, požár či neúroda je ještě více posílila a vedla k postupnému zvyšování počtu obyvatelstva, počtu domů i množství zemědělské a hospodářské produkce[8].

K hlavnímu zdroji obživy zde nepochybně odjakživa patřilo pěstování vinné révy a chov ovcí. Pěstitelství vína dlouhou dobu patřilo k největším a nejvýznamnějším na celé Moravě. Chov ovcí bylo nejvýznamnějším vůbec a to až do 19. století, kdy dochází k průmyslové revoluci. Oblast Brněnska je známa svou hospodářskou konjunkturou. Židenice patřily mezi první oblasti s továrnami. Tyto změny vedly k posílení důležitosti vzdělání a kvalifikované práci dělníků.

---

[8] Tento rozvoj dokazuje mj. i stavba kamenného mostu přes řeku Svitavu v roce 1782 nedaleko kláštera. O čtyři roky později je dokončen přímý průjezd pro povozy – široká a významná dopravní tepna, vedoucí po současných ulicích Kobližná – Cejl – Zábrdovice (dnešní trasa tramvaje č. 2), která tak spojuje obec přímo s městem.

První výraznou změnou však byly reformy Marie Terezie z roku 1774. Její zavedení povinné školní docházky znamenalo nutnost zakládání nových škol. Židenice i Juliánov byly v té době oficiálně přiškoleny k zábrdovické škole fungující při klášteře. Je pravda potřeba připustit fakt, že šlo stále o oblast převážně zemědělskou, zaměřenou téměř výlučně na pěstování vinné révy a chov ovcí. Objevovaly se tedy potíže s ochotou posílat děti za vzděláním do asi tři kilometry vzdáleného kláštera. Běžné bylo, že rodiče děti uvolňovali a nebo vůbec do školy neposílali, aby děti mohly pracovat na rodinné vinici nebo se starat o ovce. S postupem průmyslové revoluce se však tento přístup začal rychle měnit.

Navíc sláva a význam kláštera, coby vlastníka oblasti, upadal a za doby josefínských reforem byl ve své podstatě v roce 1784 zrušen nařízením, které z něj vytvořilo kasárna a armádní nemocnici[9]. I přesto se alespoň při kostele podařilo udržet malou třídu pro vzdělávání dětí. Oproti vzdělávání ve středověku však došlo k zásadním změnám. Na školu již neměli vliv mniši, poněvadž jejich činnost byla zakázána. Úkol vzdělávání převzala místní fara. Zvláštností je, že šlo o školu utrakvistickou a navíc německo-českou[10]. Utrakvistická škola na převážně katolické Moravě nebyla nijak zvlášť obvyklá. Z nařízení císaře musela být vyučovacím v jazykem němčina. Prosazování němčiny ve škole, když v Židenicích byla německá menšina mizivého podílu, nebylo židenickým občanům po chuti. Dále zde byly celkově problémy

[9] Vojenská nemocnice zde sídlí dodnes.

[10] Švéda, J.: c. d., s. 54

právě v tomto dvojjazyčném vyučování, neboť se tak nedocílilo velkých úspěchů. Krom toho také nebyla stanovena žádná přesnější pravidla pro povinnost docházky. Také existují zmínky o tom, že se zde velmi rychle střídali učitelé a někteří z nich ani řádně český jazyk neovládali.

2.4. Dlouhé 19. století

Souběžně s růstem problémů klesala schopnost kláštera významněji ovlivňovat dění ve vesnici. Roku 1830 definitivně klášter přišel o přímý vliv na Židenice. Obec zakoupil hrabě František Xaver Dietrichstein–Proskau za 222 tisíc zlatých. Velkostatek však zatěžoval sousedy neoprávněně různými pracemi. Vypuklo několik menších bouří nespokojenců a proběhla řada stížností. Národní snahy roku 1848 situaci ještě dále přiostřily. Nakonec bylo roku 1850 panství prodáno za 500 tisíc zlatých hrabatům z Bubna-Lític.

Během následujících desetiletí zaznamenaly Židenice nevídaný rozkvět a vzestup. Ten nepochybně odstartovalo dokončení nové železnice do České Třebové roku 1849. O rok později, díky velkému vzestupu města Brna, byly Zábrdovice připojeny k městu. Židenice tedy začaly podnikat a využívat dobré strategické polohy před branami velkého, v té době již nejvýznamnějšího i biskupského sídelního města na Moravě.

Podél Svitavy vznikaly nové průmyslové podniky a byť měly velký podíl na úpadku tradičního chovu ovcí, který definitivně zanikl v roce 1870, znamenaly zvětšování obce i její hospodářský vzestup. Vinařství zůstávalo a navíc se přidalo vlnařství. Před první světovou válkou se zde uvádí

dokonce na dvacet čtyři průmyslových podniků a je to tak vůbec největší a nejvýznamnější obec v okolí Brna.

Vznikly zde regionálně významné stavební společnosti, které se podílely na katastrálním růstu obce a postupného připojování k velkému Brnu. Byly zde ale i zakládány mnohé spolky a v důsledku potřeb obyvatelstva i školy.

Kvůli těmto hospodářským a urbanistickým změnám požadovali žideničtí obyvatelé školu přímo v obci. Vzdělání se prosazovalo jako velmi důležitá komodita v socioekonomické oblasti. Navíc kvůli silnému poněmčování požadovali vlastní školu, která by byla školou českou. To chtěli žideničtí lehce změnit tím, že by založili vlastní školu.

Židenice se tak v druhé polovině 19. století staly poměrně významnou baštou českých národních snah. Často se zde připravovala a konala mimo dosah německé brněnské radnice i policie různá shromáždění na podporu národních i sociálních požadavků. Na blízké Bílé hoře byl roku 1871 tábor lidu za české státoprávní požadavky. Na dalším táboru lidu v roce 1886 se protestovalo proti poněmčováni českých škol. Významný byl i tábor lidu roku 1893, kdy dělníci vedeni Josefem Hybešem manifestovali za všeobecné hlasovací právo a za lepší životní podmínky[11].

Obyvatelé Židenic se také podíleli na spolkové činnosti. Již roku 1862 vznikla Svépomocná pokladnice jako první z četných kulturních, školských, tělovýchovných i sportovních spolků. Dělníci si brzy zakládali své vlastní spolky.

---

[11] Peša, V. a kol.: c. d., s. 148

3. Školství v Židenicích

3.1 Okolnosti vzniku školství v Židenicích

Uvedený celkový historický vývoj obce naváděl postupně směr pro vznik samostatného školství v Židenicích. Potřeba vzdělání a velký odpor vůči poněmčování vedl rychle k jednoznačnému rozhodnutí zřídit českou školu přímo v Židenicích.

V Židenicích samotných byla drtivá převaha českého obyvatelstva. Němci tvořili jen pětiprocentní menšinu. I tak to však dostatečně stačilo k tomu, aby se po několik desetiletí vedly vleklé spory o děti i majetek mezi školami českými a německými. Tento souboj vyvrcholil před první světovou válkou a v podstatě utichl až s jejím koncem.

Při otázce počátků školství v Židenicích je ze všeho nejdříve nutné si uvědomit to, že se dostáváme do doby druhé poloviny 19. století. Potřeba kvalifikovaných a vzdělaných dělníků obrovsky rostla. Navíc po roce 1848 začalo docházet k částečné liberalizaci trhu, což mělo za následek otevření prostoru pro soukromé podnikání a v jistém slova smyslu do té doby „nevídané možnosti“. Zároveň však pro takové podnikání bylo velmi důležité vzdělání. Možnost prosazování se individuálně v odborných profesích byla velmi výhodná. Vznikaly profesní živnosti, které své uplatnění opět hledaly skrze zázemí velkého města. Tyto společnosti, ať už stavební, finanční či jakékoliv jiné, potřebovaly vzdělané pracovníky i odborné řemeslníky. Zároveň se postupem času vypracovaly na takovou úroveň, že svým jednáním do jisté míry mohly ovlivňovat chod celé obce. A samozřejmě tedy i jejich zájmem

bylo, aby Židenice měly vlastní školu, aby děti nemusely dennodenně absolvovat dlouhou cestu do Zábrdovic a zpět. Do školy, která neměla zajištěnou budoucnost a také do školy, na kterou podnikatelé neměly žádný vliv.

3.2 Počáteční krůčky k první škole

3.2.1 Celková situace zdejšího školství

Vše výše uvedené však bylo nanejvýš logické, protože sama obec neměla prostředky a ani možnosti zaopatřit si vlastní školu. Naopak Zábrdovice zůstávaly centrem severního brněnského předměstí. A tak tato praxe trvala poměrně dlouho. Po ukončení napoleonských válek, započetí vlastní průmyslové aktivní činnosti židenických obyvatel a silných protestech proti násilné germanizaci se začaly stále více ozývat hlasy volající po vlastní škole, a to škole české.

Roku 1850 byly Zábrdovice připojeny k Brnu. Od tohoto roku Židenice usilovaly cílevědoměji a aktivněji o vlastní školu, a to školu českou. Nebyla to ovšem cesta vůbec jednoduchá. Trvalo to však dlouhých dvaadvacet let, než se vůbec připravily základní výchozí předpoklady pro vytvoření vlastní školy.

Rozhodnutím z roku 1870 byla škola v Zábrdovicích zrušena. Židenice i Juliánov byly protokolem z 12. března 1870, datovaným v Brně, z této školy vyřazeny[12] a Židenicím bylo nařízeno zřídit si vlastní školu. Kdo měl zájem své děti nechat vzdělávat do doby, než vznikne nová škola

[12] Švéda, J.: c. d., s. 54

v Židenicích, musel je posílat do města. Tam však byla v drtivé většině škol vyučovacím jazykem němčina.

3.2.2 První skutečné činy na cestě k první škole

Na nadcházejícím počinu se velkou měrou podílely domácí židenické soukromé firmy. Zřejmě proto to trvalo tak dlouhou dobu. Ta byla totiž potřeba pro rozvoj těchto společností, jejich vlastní upevnění na trhu a vytvoření potřebného finančního kapitálu. Také to byla potřebná doba pro zaběhnutí fungování židenického zastupitelstva a vytvoření rezervy v rozpočtu obce. Nakonec však se záměr podařil. Místní stavební firma svou stavební činností a první místní záložna svou finanční injekcí podpořily stavbu nové školní budovy přímo v katastru Židenic. Trvalo to však ještě dva dlouhé roky, než se podařilo sjednotit veškeré přípravy a prvotní počáteční kroky. Tedy až roku 1872 se začalo se stavbou školy.

Přestože však veškeré přípravy a snahy trvaly více než dvacet let a byly jistě nadmíru vyčerpávající a únavné, samotná výstavba probíhala velmi rychle. Stavět se začalo během roku 1872 a již začátkem roku následujícího započala ve škole výuka.

Tyto aktivní práce se rozeběhly za starostování Jana Škrocha[13]. První počin židenického zastupitelstva

---

[13] Škroch, J.: Popsání obce Židenické. Brno 1900, s. 26

Ve své povšechné knize o Židenicích tyto své zásluhy nikterak nezvyšuje ani nedává na odiv, že je jejich strůjcem. Avšak přitom je ve své podstatě zveličuje prostým faktem, že starší vývoj zcela opomíjí. Nicméně je potřeba potvrdit velký přínos právě Škrocha pro celou obec i pro podporu samostatného českého školství.

podporovaného finančním příspěvkem první místní záložny byl tedy v roce 1872 v koupi do obecního vlastnictví pozemek č. 27 na Staré Osadě od jistého pana Josefa Andrlíka za cenu 6 850 zlatých[14].

Byl to větší pozemek, čtvrtlán, který obecní úřad postupně rozprodal a v přední části bylo zřízeno stavení s byty pro učitele. Dále vedle stojící stodola byla opravena a využita jako první vyučovací místnost. K té byla přistavěna dlouhá světnice jako druhá učebna. Bylo tak vytvořeno zařízení kapacitně vhodné až pro sto osmdesát dětí. Tento objekt byl asanován s celou původní Starou osadou. Na celém projektu se podílelo mnoho dalších židenických podnikatelů a obyvatel. Celé práce řídil starosta Škroch. Důležitým pro mnohé další situace se stal fakt, že nikterak nepřispěl Juliánov. Přesto byla nakonec vyjednána spolupráce s představenstvem Juliánova, který potřeboval zaručit vzdělávání pro děti ve svém katastru a sám žádnou školu nevlastnil.

Vyvrcholením celé stavby a zřízení první obecné české školy v Židenicích bylo slavnostní otevření a schválení předsedou školní rady Františkem Špačkem.

Zbývalo jediné – zajistit vyučujícího pro všechna dítka školou povinná. Prvním zdejším nadučitelem byl jmenován Martin Zaháněl ze Střelic. Učitelský sbor doplňoval jeden podučitel a kaplan ze Zábrdovic. A dne 31. března 1873 začala částečná provizorní výuka. V květnu byla školní budova vysvěcena a 27. června 1873 byla zahájena celodenní výuka

[14] Archiv města Brna (dále jen AMB), Školy, 166 / 374, Dějepis národní školy v Židenicích od roku 1873-1.9.1898, s. 4 a dále.

v obou třídách[15].

3.3 Následný vývoj první české školy v Židenicích

3.3.1 První vyučování

Tři dny po zahájení plné výuky byl na učitelském sjezdu zvolen zdejší nadučitel Martin Zaháněl do funkce zemské učitelské konference. A Zaháněl tak začal ovlivňovat celé zemské školství a pozvedal výrazně školu v Židenicích. Byl to naprosto výjimečný člověk, plně oddán dětem a české škole. Jeho každodenní osobní aktivita byla nevídaná.

Na následujícím rozvoji školního materiálního zázemí se podílelo několik desítek, ne-li stovek, lidí. Byly to především obyvatelé Židenic, kteří vybrali ve sbírce 57 zlatých a 42 krejcarů. Tyto prostředky byly využity převážně na vybavení školy obrazy, knihami a základními potřebami pro slavnost k dvacátému pátému výročí panování císaře Františka Josefa I[16].

Dále se zde interesoval místní živnostenský spolek, který zajišťoval didaktické pomůcky, např.: obrazy zvířat a k nim knížky či mapy, a především finanční podporu škole. Škola se tak postupně začala vybavovat a velkou snahou Martina Zahánělа rostl i počet dětí školu navštěvující.

Z důvodu stálého navyšování počtu dětí a nastoupení vojenské služby podučitele byly již v roce 1874 povoláni noví

---

[15] Tamtéž, s. 7

[16] Tamtéž, s. 8

dva učitelé – nadučitel Mašíček z Líšně a nadučitel Ševčík z Troubska. Na výuce se podílelo i několik, dnes bychom řekli, externích pracovníků. Ti se zabývali dílčími disciplínami. Jako příklad zde mohu uvést nadučitelovu manželku paní Annu Zaháněl ovou, která učila dívky ručním pracím.

3.3.2 Rozvoj školy

V roce 1875, tedy pouhé dva roky po začátku vyučování v nové škole, je udáván počet žáků již na dvě sta osmdesát jedna. To překračovalo kapacitu dvou vybudovaných tříd. Obecní zastupitelstvo se tedy obrátilo s žádostí na okresní školní radu. Odpovědí bylo povolení trojtřídní školy. Též byl ustanoven další podučitel Josef Uher.

Pronajala se místnost ve spolkovém domě zdejšího Živnostenského spolku. Problém byl ale především ve vybavení třídy. Nebyl zde ani dostatek lavic a stolů. Postupnými nákupy a dalšími dary od mnoha různých lidí i spolků se dařilo školu vybavit a zajistit dobré podmínky pro výuku. To dokazuje i zajištění výuky pro dospělé.

I v následujícím školním roce však došlo k nárůstu počtu žáků. A opět nebyl dostatek místa pro vyučování. Zbourala se tedy jedna příčka v patře spolkového domu a veškeré prostory se nadále intenzivně vybavovaly nábytkem a vyučovacími pomůckami.

3.3.3 První škola ve své desetileté činnosti

Škola nadále působila s přibližně stejným počtem žáků, stálým nemovitým majetkem a zázemím. Nebyly pořádány žádné přístavby, dostavby, nebyly vytvářeny nové smlouvy o pronájmech, ani se neprováděly žádné stavební úpravy. Veškerý rozvoj školního zázemí se soustřeďoval na rozšiřování a obnovování školních pomůcek, případně na zvelebování školní zahrady. Takováto situace převládala až do roku 1877, kdy odešel do Suchohrdel u Znojma podučitel Uher. Asi půl roku po jeho odchodu, na podzim, přišel nový podučitel Jan Širůček, pouze jednadvacetiletý absolvent reálného gymnázia a čtyřročky[17].

Přesto škola potřebovala dalšího pedagogického pracovníka, a proto vypsala konkurz na pozici učitele. Ale asi dva měsíce byl konkurz bez uchazeče. Nakonec se ozval nově zkoušený podučitel Josef Tomášek. Tím však útrapy s hledáním nového učitele neskončily, neboť podučitel Tomášek sám nastoupil na učitelské místo v Doubravicích. Proto museli židenič tí opět hledat nového zájemce. Byl však okamžitě osloven náhradník a muselo se vyčkat, až Tomášek oficiálně zašle rezignaci. Ještě v témže roce byl také změněn školní katecheta.

Rok 1879 byl pro školu velmi významným. Nejprve 15. března 1879 se židenická škola dočkala veliké pocty. Zavítali zde zástupci z přípravného ústavu pro učitelky ze Starého Brna s několika chovankami. Při té příležitosti se zde také zastavili členové místní školní rady. A o něco málo více jak jeden měsíc později, přesněji 24. dubna toho roku,

[17] Tamtéž, s. 32

proběhl zvláštní program na počest stříbrné svatby císařského páru. Tento den byla v 8 hodin ráno slavnostní mše svatá v Zábrdovicích. Následovala cesta žáků do školy, kde byly seznamováni s životem císaře a historií císařského rodu. Navíc na památku tohoto významného dne dostala škola nemalé finanční dary[18].

Za zmínku stojí i zajímavost, že teprve v srpnu tohoto roku se začaly úpravy záchodů. Až od této přestavby byly odděleny záchody pro dívky od záchodů pro chlapce. Ve školní kronice doslova stojí: „Byly záchody opraveny a opatřeny prkennými stěnami, aby mládež obojího pohlaví oddělena a bez urážení mravních citů svou potřebu odbývati mohla.“[19]

V září se přistěhoval nový učitel, čtyřiadvacetiletý absolvent čtyřletého ústavu pro vzdělávání učitelů v Brně. V srpnu 1880 se odstěhoval do Mořic podučitel Širůček, a došlo tak k opětovným potížím s nedostatkem pedagogických pracovníků. Kronikář si tohoto podučitele velmi chválí. Byl to prý hodný a přičinlivý člověk, naučil se také v Židenicích hrát na varhany, a tak v této činnosti několikrát zastupoval právě kronikáře. V říjnu na jeho místo nastoupil nový podučitel Svatopluk Kopečný. Opět mladý, třiadvacetiletý, absolvent gymnázia v Brně a dalšího vzdělání dosáhl samostudiem. Byl to syn nadučitele z Babic u Brna a dříve byl zaměstnán jako pomocný učitel v Neslovicích.

I v dalším školním roce školu navštívila školská komise, tentokrát v zastoupení školdozorce Decheta. Ten navštívil první a druhou třídu a ve škole setrval tam tři hodiny odpoledního vyučování. Celkově se škole dařilo a řídící

[18] Tamtéž, s. 45
[19] Tamtéž, s. 51

setrvával na své pozici a zastával svou funkci stále velmi pečlivě a kvalitně. To potvrdily nejenom veškeré inspekce posledních dvou let, ale i třetí znovuzvolení do brněnské okresní školní rady.

Lze tedy konstatovat, že škola v prvním desetiletí své činnosti rostla, přijímala nové pedagogické pracovníky a materiálně se vybavovala. Šlo nepochybně o deset let rozvoje a prosperity českého školství v Židenicích.

3.3.4 Zajímavosti z běžného života školy

Na začátku nového roku byla ve škole inspektorská hospitace. Během návštěvy inspektora se zjistilo, že na školu nepřišel náhodou[20]. Byl zde na udání paní Kateřiny Rubové. To byla místní obyvatelka, jejíž dcera chodila právě do třetí třídy této školy. Paní Rubová si stěžoval na násilí, které prováděl nový podučitel Kopečný na její dceři. Rádi bychom na tomto případu blíže poukázali na některé patrné rozdíly oproti dnešnímu školství. Je zde totiž několik zarážejících okolností. V prvé řadě bychom si měli všimnout poměrně rychlého jednání matky dítěte ve škole. Pan podučitel Kopečný přišel do školy začátkem října, stížnost byla podána ještě koncem téhož roku. To je, řekl bych, nebývale rychlá a velká aktivita rodičů. Podíváme-li se v současnosti do školy vidíme, že učitel má skoro volnou ruku. A hlas nazlobených rodičů proti učiteli samotnému je většinou s větším časovým odstupem a především nikdy tak razantní. Rodiče dnes nepodávají stížnost na krajskou radu či dokonce ministerstvo. V případě potřeby se dohadují přímo s daným

[20] Tamtéž, s. 64 a dále

učitelem, což obvykle k ničemu nevede, krom ještě většího ztížení práce učitele samotného. A nebo maximálně jednají s ředitelem dané školy. V naší kauze ze školního roku 1880 / 1881 však nadučitel nebyl o ničem informován. I aktivita další instance je na naše současné poměry nebývale rychlá. Poněvadž při podání stížnosti koncem kalendářního roku se na školu inspektor dostavuje začátkem února roku následujícího. Další pozoruhodností je bezesporu důvod, z jakého byla stížnost podána. Paní Rubová si totiž stěžovala, že její dceři pan podučitel vytrhával vlasy z hlavy. Musíme si přiznat, že naopak takováto situace je dnes vysoce nepravděpodobná. A pokud by se stala, byla by okamžitě rozpoutána celorepubliková ostrá mediální kampaň proti postupům takového učitele a toho by to stálo nepochybně nejenom místo, ale i soud a zřejmě vězení. V naší kauze však sice byla rychle a bez další konzultace podána stížnost na vyšší místa, avšak celá záležitost se řešila taktně a objektivně. Byla zde ze všech tří stran – školy, inspektora i paní Rubové – snaha a ochota společně problém řešit a vyřešit. Kdepak bychom hledali v dnešní době takovýto spor? Další zvláštností je tedy nepochybně to, že se všechny strany rozešly v dobrém. Pro podučitele celý incident neměl žádných zlých následků.

Můžeme se tedy domnívat, že ve školství dříve byly obvyklé tvrdé postupy, fyzické trestání dětí, avšak vždy byla všestranná ochota lidí v rámci slušných mezilidských vztahů zjistit příčiny a daný problém společně zdárně řešit. Naproti tomu dnes je obvyklé, že se rodiče příliš o své děti ve škole nezajímají. Později se dozví nějaký, zdaleka ne tak významný, problém, který se jim zdá pro jejich dítě jako neoprávněný

(avšak mnohdy je) a jednají zprudka, beze snahy zjistit situaci i z pohledu učitele a školy. Dělají se zde ukvapené závěry beze snahy problém společnými silami urovnat. Často vůbec možnost urovnání není dána a tudíž jedna či druhá strana prosadí své stanovisko silou, respektive soudní cestou.

Další zajímavá situace probíhala také během onoho školního roku 1880 / 1881. Na jeho začátku se zdejší učitelka ručních prací vdávala. Tímto okamžitě paní učitelka přestala na škole vyučovat[21]. A žákyně tak byly zcela bez předmětu ručních prací. A to i přes to, že učitelka neměla žádné dítě, ani nebyla těhotná. A také přestože neexistovalo žádné její zastoupení, a to až do druhé poloviny března 1881. Tedy se zde v plném rozsahu ukazuje platný zákon, který zakazoval vykonávat učitelskou profesi vdaným ženám. A to v každém případě. Z tohoto důvodu došlo v tomto roce v Židenicích k tomu, že žákyně byly půl roku bez jednoho předmětu. V dnešní době bychom jistě doplnili, že naprosto zbytečně.

Jako třetí zajímavost bych tu uvedl důraz na praktické vyučování. Nejenom že se děti učily praktickým činnostem, jako bylo vyšívání a jiné ruční práce, ale také pracím na pozemku a zahradě. K těmto činnostem, se kterými – tedy alespoň některými - se můžeme setkat i na dnešních základních školách, se stejného roku přidává však i velmi zvláštní praktická činnost – včelařství. Škola totiž obdržela darem úl a veškeré příslušenství nutné ke včelařství. Škola se stala členem včelařské společnosti. Její práce využívaly i průmyslové podniky. Postupně se zde dokupovaly technické pomůcky a nejmodernější vymoženosti té doby. Také však zcela

[21] Tamtéž, s. 65 a dále

pozoruhodnými pomůckami jako byl např. písek pro děti. A to dokonce vícekrát[22].

3.3.5 Spolupráce školy a obce

Život školy byl dosti spojen se životem celé obce. Škola se velkou měrou podílela na kulturním životě obce a také naopak škole neustále přibývaly všemožné dary především pro praktické, názorné využití. Na těchto darech se nemalou měrou podílel i sám starosta a představenstvo obce. Také finančně přispívaly některé spolky. Zvláště Živnostenský spolek, který téměř každý rok poskytoval několik desítek zlatých na podporu a vybavení školy. Dalším významným přispěvatelem byl spolek Eichmana, který se zaměřoval především na podporu přímou - materiální, zvláště dodáváním sešitů pro chudé děti.

Asi nejvýznamnějším donátorem byl Krejcarový spolek. Ten přispíval na ošacení, obědy a základní učební pomůcky chudých dětí. Je sice z těchto institucí nejmladší, vznikl teprve v roce 1887, avšak záhy se stal velmi důležitým pro podporu školy v její budoucnosti a měl výrazný vliv na podporu dětí a jejich aktivní školní docházku. Krejcarový spolek postupem přebírá hlavní podpůrnou činnost. V roce 1890 již je to právě tento spolek, který největší silou podporuje školu a nemajetné děti. Vybavil školu učebnicemi, sešity, cvičebnicemi, tužkami a jinými pomůckami. Děti zase ošacením a obuví. Jeho soustavná činnost pokračuje nepřerušeně až do první světové války[23].

---

[22] Tamtéž, s. 67 a dále

[23] Peša, V. a kol.: Dějiny města Brna II. Brno 1973, s. 186 a dále

3.4 Školy v závěru 19. století

3.4.1 Stav školy

Prosperující škola s neustálým růstem počtu dětí vyučovaných zde dostala od března 1883 potvrzení rozšíření na čtyřtřídní školu. V té době zde vyučovali: jeden nadučitel, jeden učitel a dva podučitelé. Z toho důvodu byl od následujícího školního roku přijat nový podučitel Vincenc Jonkal ze Střelic. Byl to absolvent českého ústavu učitelů. Také bylo potřeba zřídit čtvrtou učebnu se základním vybavením. Na těchto činnostech se opět podíleli mnozí občané Židenic. Znovu se tak ukázalo velké propojení mezi školou a obcí. Stejně tak i obecní představenstvo reaguje navýšením příspěvků na chod školy.

V roce 1887 byla zřízena již pátá učebna. Ta se přidala ve spodním patře spolkového domu. Rozšíření školy na pětitřídní bylo povoleno i zemskou školskou radou. Z toho důvodu byl také přijat nový podučitel – Ignát Doležel z Prostějova. Krom toho se opět dostalo cti zdejší škole zvolením Martina Zaháněla, místního řídícího, do stálého sboru oblastní školské rady. Zde se ukazovaly velké rozpory mezi českými a německými učiteli. Němečtí učitelé totiž při hlasování nebyli nikterak vstřícní a odevzdali prázdné hlasovací lístky. Z celkového počtu devadesáti tří vyslanců tak třiatřicet nehlasovalo[24].

Zároveň se Zaháněl stále činil i v místní školní radě. V říjnu 1886 se na škole konalo zasedání školní rady, která rozhodla o poskytnutí finančních prostředků pro učitele

[24] AMB, c. d., s. 132

i pro budovu školy. Opět můžeme srovnat se současným stavem. Je totiž pozoruhodné, s jakou pečlivostí se škola i obec starají o budovu, její stav, vybavení nejrůznějšími pomůckami, o své zaměstnance, ale i o ostatní občany. Právě na tomto zasedání totiž bylo mj. odsouhlaseno zpřístupnění školní knihovny židenickým občanům. Pouze bych poukázal na zvláštnost, že prý se jednalo o knihy nevhodné pro děti, a proto ty byly vyčleněny do knihovny pro dospělé. Dohromady bylo v knihovně na sto dvacet svazků. Zájem o ni však, obdobně jako v současnosti, nebyl veliký. Proto byla předána do správy Živnostenského spolku.

3.4.2 Návštěva otce biskupa

K významným visitorům obce a také školy patřil i brněnský biskup František Saleský. Ten školu navštívil při příležitosti pobytu v Zábrdovicích 24. května 1886. Takovéto návštěvy si škola v té době velmi považovala. Byla uspořádána dokonce zvláštní slavnost na počest biskupovy přítomnosti. Tato slavnost byla také významnou událostí pro celou obec. v kronice brněnské školy[25] stojí přesně zaznamenaný harmonogram celé oslavy. Kronikář píše, že celé Židenice onen den byly již o páté hodině na nohou. Před školou postavili bránu s křížem nahoře a prapory národních barev po bocích. Pod tímto byl nápis „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ Dále ozdobili školní budovu a školní dvůr vysypali čerstvým pískem. Takové velkolepé přípravy předcházely přijetí návštěvy biskupa. U přivítání bylo přítomno zastupitelstvo Židenic i přiškoleného Juliánova.

[25] Tamtéž, s. 127 a dále

Také však školní rada, všechny děti školy, školní sbor, učitelé a veteránský spolek. V devět hodin přijel biskup. Ten byl přivítán starostou obce Josefem Potácelem a řídícím učitelem Martinem Zaháněl em. Poté probíhala prohlídka školy a návštěva výuky. A milé rozloučení s biskupem[26].

3.4.3 „Vyškolení“ Juliánova

Dne 7. května 1887 došlo k velké změně zdejšího školství. Z výroku zemské školní rady byl „vyškolen“[27] Juliánov z židenického obvodu a byla pro něj zřízena vlastní škola. To nebylo ovšem zcela jednoduché. Bylo potřeba nejprve ze všeho zajistit školní budovu a učitele. Nová samostatná jednotřídní škola byla tedy nakonec zřízena na Jamborove ulici č. 61. K jejímu vzniku zřejmě nemalou měrou posloužil fakt, že děti z Juliánova musely chodit velmi velkou dálku, aby se dostaly do židenické školy. A tím také jejich docházka nebyla nikterak valná. Navíc šlo o děti chudší oblasti, a tak byly velké stížnosti na požadavky a dostupnost školy. Naopak však představenstvo Juliánova namítlo, že nemá prostředků na provoz školy, a že nová škola nemůže být o mnoho lepším přínosem pro obyvatele Juliánova. Přesto tedy byla škola zřízena. Vyučovacím jazykem byla taktéž čeština.

Zanedlouho dokonce škola potřebovala rozšířit na trojtřídní. Bylo tedy zřízeno místo nadučitele, učitele, podučitele a učitelky ručních prací a obci byl zadán úkol pro takovou školu najít vhodné stavební místo, které by také

[26] Tamtéž, s. 127 a dále

[27] Jde o již nepoužívaný termín, dnes bychom řekli – vyčleněn.

splňovalo možnost vedení tělocviku. Po dlouhých jednáních bylo nalezena vhodná parcela pro tuto školu v „Oulehlách“ (dnešní ulice Filipínského 1)[28]. To však trpělo vysokou hladinou spodní vody, jinak však bylo místo zcela vyhovující. I pro všechny své výhody a především pozici téměř v prostřed celého školního obvodu toto místo schválila zemská školní rada. Byl však stále velký problém s projektem stavby nové budovy. Nejprve byl takový, který počítal s jednou učírnou a tělocvičnou v přízemí a dvěmi učírnami v patře. Budova měla mít velká okna a učírny dostatečně prosvětleny, ale schodiště nebylo dobře vyprojektované, s malým osvětlením, nevyhovujícím způsobem projektované záchody a také u nosných zdí a stropů byly určité nejistoty o jejich dostatečné pevnosti. Proto obecní představenstvo podalo nový nákres celé budovy. Ten počítal s šesti třídami a tělocvičnou. Kupodivu najednou vše šlo poměrně rychle. Téměř okamžitě byl zároveň vyhotoven rozpočet. Také bylo vypsáno výběrové řízení na stavbu budovy. Přihlásilo se jednatřicet zájemců, z nich šest na celou stavbu a dvacet pět na jednotlivé práce. Nakonec se podílelo na stavbě školy několik stavitelů a mnoho občanů Židenic a Juliánova. Stavba od svého skutečného započatí postupovala velmi rychle. Dne 10. října 1888 byla již připravena k visitaci okresní školské rady. Ta po komisním zasedání stavbu schválila a povolila výuku. Ve své podstatě tak byla škola kolaudována. Bylo zde však několik nedostatků, které musely být v určených termínech odstraněny a některá dočasná omezení. Proto se zde s výukou začalo až 15. září 1889. Její zahájení bylo spojeno

[28] Švéda, J.: c. d., s 55

s oslavami stého výročí založení obce a s velkou slávou byla budova vysvěcena. Prvním nadučitelem byl Edmund Richter.

Již záhy po vystavění a uvedení do provozu nové školy vyvstal opět problém s velkým počtem dětí, které měly být v české škole vyučovány. Navíc stávající prostory nebyly v nejlepší stavu a všechny nedostatky musela škola odstranit. Zemská školní rada nařídila začátkem roku 1893, aby škola podala návrh řešení této situace. Nový nadučitel byl tedy v několikanásobně složité situaci, neboť nastupoval po zkušeném a oblíbeném Zahánělovi a také se musel vypořádat s kapacitním a celkovým stavem školských zařízení. Sám to však byl také již zkušený člověk a s pomocí obce se mu podařilo roku 1893 otevřít novou školní budovu na ulici Táborské č. 175 (dnes 157). Tato budova byla zcela nová se čtyřmi učírnami. Škola byla postavena v rekordním čase a učit se zde začalo již 3. září 1893. Budova pozdějšími nadstavbami a přístavbami do ulice Stejskalovy a Táborské postupně získala dnešní podobu.

Na těchto všech činnostech a řízení prací se podílel zdejší nadučitel Martin Zaháněl. Především jeho zásluhou se škole od samého počátku dařilo a také materiálně se škola rozrůstala. V této době však již byl poměrně starý. A pro svůj věk podal žádost o odchod do výslužby[29]. Ve funkci nadučitele byl vystřídán po výběrovém řízení Vincencem Kocholem[30].

[29] Více pozornosti je věnováno Martinu Zahánělovi v příloze.

[30] AMB, c. d., s. 304

3.5 Školy na počátku 20. století

Na počátku 20. století dochází v českých zemích k velkému rozvoji spolků a jiných společenských aktivit. S tímto trendem šlo i školství. A stejný vývoj byl znatelný i v Židenicích. Proto v letech 1902 - 1904 byla postavena další nová škola v Juliánově na Táborské ulici č. 1.[31] V roce 1905 škola měšťanská. Dne 22. dubna 1906 začala stavba nové české školy na Táborské ulici č. 185. Ke slavnostní kolaudaci došlo dne 20. března 1907. Tato škola měla 14 tříd, tělocvičnu, kabinety a byt pro nadučitele. Šlo tedy již o dosti velikou a poměrně dobře vybavenou školní budovu s potřebným technickým zázemím. Dnes je z této školy gymnázium[32].

Všechny školy byly právem české, neboť přes veškerý germanizační nátlak a agitaci nedosahovaly německé snahy žádných větších výsledků.

V roce 1904 došlo k rozdělení výuky na Staré Osadě dle pohlaví. Škola zde byla již šestitřídní. K rozšíření došlo ve stejném roce i ve druhé budově na dnešní ulici Filipínského, postavené roku 1888.

Souběžně se stavbou škol na Táborské a rozšiřováním školy na Filipínského probíhal boj o další měšťanskou školu a její následná stavba. O vybudování nové školy na Gajdošove ulici č. 3 se velice zasloužil redaktor Josef Očenášek, tehdejší starosta Židenic Karel Wiesmann a bývalý starosta Josef Potácel. Stavba byla prováděna v letech 1905 – 1906 a dne 27. března 1907 byla slavnostně předána obci Židenice

[31] Švéda, J.: c. d., s. 114

[32] Tamtéž, s. 114

pro české žáky. Bylo zde připraveno čtrnáct tříd, kreslírna, tělocvična, ředitelna, sborovna, kabinety, kuchyně a byty pro ředitele a školníka. Při zahájení bylo zapsáno dvě stě čtyřicet tři žáků. Prvním ředitelem byl jmenován Emil Kolář, odborný učitel z Ivančic.

Počátek nového století lze tedy charakterizovat jako velký rozvoj českého školství v Židenicích. Ten se projevil jak v budování nových školních budov, tak i v počtu žáků a učitelů. Oba tyto ukazatele nabývaly na velikosti. Další rozvoj však zarazila první světová válka. Stejně jako snahy o získání statutu města pro Židenice. V průběhu světové války byly školní objekty zabrány císařským vojskem a zcela nešetrným zacházením byly devastovány. Náhrada nikdy na nikom nebyla získána, a tak se po skončení války musela o objekty starat sama obec. Nakonec v roce 1919, coby již městská část Brna, se z malého rozpočtu muselo obecní zastupitelstvo postarat o započatí výuky dětí a rekonstrukce jednotlivých budov. S tímto velkým dluhem morálním i finančním vstupovaly Židenice do nově vzniklého československého státu.

4. Krátký pohled na vývoj mateřských škol

Vývoj mateřských škol v obci je neméně zajímavý a nikterak nezaostává za školami obecnými. První mateřské školy též vznikaly ještě v 19. století. Prvotní snahou bylo ubránit český jazyk v Židenicích, Juliánově a Nových Černovicích před germanizací. První počin však paradoxně učinila německá Schulverein, která zřídila v roce 1890 první mateřskou školu. Ta sídlila na ulici Táborské č. 20 (dnes č. 126) a sloužila jako „přípravka“ pro německou školu, která vznikla v roce následujícím 1891[33].

Česká odpověď však byla poměrně rychlá, protože již 30. září 1891 byla v domě Františka Potácela na Táborské ulici č. 400 (dnes č. 147) zřízena první česká mateřská škola. Začala tak fungovat od školního roku 1891/1892, tedy s pouhým jednoročním zpožděním oproti mateřské škole německé. Na jejím otevření se velkou měrou podílel Krejcarový spolek, který tak začal podporovat nejenom měšťanskou školu, ale i mateřské školství. První pěstounkou, tedy učitelkou, byla Karla Placherová.

Další mateřská škola byla otevřena roku 1893 na dnešní Jamborově ulici č. 63. Ta fungovala přímo při tehdejší obecné škole, která se nacházela hned vedle. S mateřskými školami se tímto dočista roztrhl pytel. Další vznikla na Staré osadě již roku 1894, další v roce 1896 na tehdejší Schillerově ulici, která patřila do Nových Černovic.

[33] Tamtéž, s. 57

5. Němečtí protivníci

Podíl německého obyvatelstva na Moravě koncem 19. století byl 1/3 na celkovém počtu[34]. Obyvatelstvo německé řeči však bylo soustředěno především ve větších městech. Na vesnicích a venkově byla obvyklá drtivá převaha českého obyvatelstva a českého jazyka. Stejně tak i v Židenicích. Zde dokonce údaje z počátku 20. století hovoří o pouhých 5ti procentech dětí německé národnosti[35]. Hlavní tíhu na soupeření neslo především město Brno, které podporovalo německý školský spolek Schulverein.

Není tedy nakonec divu, že je to právě Schulverein, který zakládá první německou mateřskou školu, a to až v roce 1890. Obecnou školu pak o rok později. Nejprve založil mateřskou školu právě z důvodu silné české většiny v Židenicích a také proto, že obecní zastupitelstvo nepovolilo německou školu ve svém katastru. Proto Němci nejprve založili mateřskou školu. Spolek Schulverein nakonec zařídil, aby mohla být v roce 1891 otevřena i německá škola. Ta stála taktéž na Táborské ulici. Byla to škola dvoutřídní. Zvláštností je, že byla vlastně donucena o ni pečovat obec a také, že do ní chodily děti převážně i z českých rodin. Další zvláštností je také to, že oficiálně vykazovala sto čtyřicet německých dítek. Avšak v drtivé většině šlo o děti z českých rodin, které k navštěvování školy donutili němečtí podnikatelé a zaměstnavatelé. Čeští pracovníci hospodářsky závislí na německých zaměstnavatelích tak neměli příliš na vybranou.

---

[34] Peša, V. a kol.: c. d., s. 269

[35] AMB, A30, Obec Židenice (1779-1940).

Tyto akce německého školského spolku vyvolaly velké nevole u českých občanů. Docházelo k dlouholetým rozporům a, dalo by se říci, i vzájemnému protivenství. Situace se lehce uklidnila uzavřením tzv. Moravského vyrovnání. Toto vyrovnání se sestávalo ze tří zákonů: Zaprvé to byl zákon o zastoupení na zemském sněmu a nové volební uspořádání, zadruhé to byl školský zákon a zatřetí jazykový zákon. Zákony byly přijaty zemským zákonem a císař je podepsal v listopadu 1905. Zaručoval, že děti, které nebudou rozumět vyučovací řeči té dané školy, neměly být do této školy přijímány. Dle tohoto zákona měla dohled nad českými školami převzít česká školní rada a na německé školy měla dohlížet německá školní rada. Moravský pakt byl kompromisem, který ale nic nevyřešil. Školní rada města Brna byla rozdělena na dvě části a sice na českou a německou. České děti měly dle nového zákona navštěvovat takové školy, ve kterých vyučování probíhalo v českém jazyce.

V roce 1907 vydala vláda nařízení Marchetova, která umožňovala nejrůznější výjimky. Bylo např. dovoleno, aby dítě mohlo navštěvovat také školu s jiným vyučovacím jazykem. Na základě zákona z 27. listopadu 1905 bylo na zasedání obecní rady o jeden a půl roku později území města Brna rozděleno do pěti německých a čtyř českých školních obvodů.

Nastal velký boj o české národní školství, jehož kontrola byla sice nyní pod českou školní radou, ale situace se příliš nezměnila, protože české školní radě byla nadřízena německá městská školní rada. Všechna opatření musela být podepsána německými radními, kteří ovšem činnost české školní rady značně omezovali. Návštěva českých dětí na českých školách, což měl zaručovat školský zákon, nebyla dodržována,

protože byla zrušena ustanovení z roku 1910. Proto byly zřizovány nové a nové mateřské školy, aby bylo dostatek dětí pro německé školy. V letech 1900 - 1914 bylo zřízeno šestadvacet nových německých mateřských škol. Brněnská radnice se pokoušela dělat vše možné pro to, aby nebyly zřizovány nové české školy, které byly paradoxně stále více přeplňovány. Toto všechno se samozřejmě dotklo i vývoje vztahů německo-českého školství v Židenicích.

Spory s Němci ukončuje ve své podstatě první světová válka. Ale za jejího trvání budovy okupovala císařská vojska. V roce 1918 opouští armáda brněnský kraj a nechává zdevastované objekty na pospas obci. Bylo nutné zasadit nová okna a dveře, zřídit nový elektrický rozvod, omítnout stěny a další práce za více jak 90 000 Korun[36]. Židenická radnice se rychle snažila získat školní budovy plně do českých rukou a zároveň se usilovně hledali prostředky k jejich rekonstrukci. Přesto všechno k definitivnímu urovnání právních vztahů a tím zrušení německé školy v Židenicích dochází teprve 14. října 1919.

[36] AMB, A30, Obec Židenice (1779-1940), kr. 2, inv.č. 139

ZÁVĚR

Počátky školství v Židenicích byly tedy velmi složité a do jisté míry dramatické. Pokusili jsme se však podat ucelený souhrn základních informací o dané epoše a také nastínit základní okolnosti, které nejsilněji ovlivňovaly vznik první školy a další kroky školy v Židenicích.

Ukázalo se, že mnoho škol vzniklo před vypuknutím první světové války. Vyplývá tak z toho velká populační exploze obyvatelstva v závěru 19. století a také hospodářské přeorientování na vzdělanou a kvalifikovanou pracovní sílu.

Zároveň nám práce přináší nové otázky a podněty. Rozhodně by bylo nepochybně zajímavé sledovat další vývoj zdejších škol. Touto otázkou by se měla zabývat studentka Eva Lettmayerová ve své diplomové práci. Zároveň je patrné, že je potřebné sledovat dějiny škol a školství, a to především na této regionální úrovni. Práce také naznačuje možnosti, kterých by se dalo využít při komparaci s okolními obcemi podobného vývoje, jako jsou například Žabovřesky, či naopak kupříkladu s regionem u Prahy. Je však téměř nepochybné, že v drtivé většině případů malých regionů bude potřeba hledat zdroje informací především v archivech.

Při postupném odkrývání tématu jsme stále více zjišťovali soupeřivost a vzájemnou nevraživost mezi obyvatelstvem českým a německým. V této práci je tato problematika nastíněna pouze okrajově. Přitom však tento problém nebyl vůbec zanedbatelný. Bylo by tedy žádoucí sledovat školskou regionální otázku i z národnostního pohledu.

Domníváme se však, že se prací podařilo přiblížit základní, ucelený souhrn otázky počátků školství v obci Židenice.

RESUMÉ

V předložené bakalářské práci jsme hledali veškeré prameny, které nás informují o počátcích školství v Židenicích a tyto přehledně zpracovali. Snažili jsme se tak vytvořit ucelenou práci o prvních školách, důvodech vzniku a prvních desetiletích školství v tehdejší samostatné obci Židenice. Taková práce dosud nebyla sepsána. Práce sleduje okolnosti vzniku první školy v obci, tedy poukazujeme na to v jaké době, za jakých okolností a v jakém regionu škola vznikla. Dále se zabýváme prvotními obtížemi této školy a její následný rozvoj. V závěru práce řešíme problematiku vzniku nových školních budov, německého školství a mateřských škol.

Věřím, že touto prací jsme dosáhli chybějícího uceleného přehledu dané problematiky.

SUMMARY

In the presented thesis, all available sources were sought informing of the origins of schooling in Židenice. These sources were lucidly arranged to create an essay on the first schools in Židenice, still an independent municipality then, the reasons for their establishing and the first decades of their existence. No such essay has been written previously. The thesis follows the circumstance of the first school’s grounding in the municipality. It is pointed out in what period, under what circumstance and in what region the school has been established. Further, the first asperities of its functioning are discussed, and the consequent successful development. Within the conclusion, the topics of new school buildings, German schooling and of nursery schools are touched upon.

This work shall bring a new and coherent view of the topic, heretofore missing.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

A. Prameny

a) Archívní

Archiv města Brna, A30, Obec Židenice (1779-1940), kr. 2, inv.č. 139, 147, 150, 151, 155, 156, 158, 160.

Tamtéž, Školy, 166 / 374, Dějepis národní školy v Židenicích od roku 1873-1.9.1898.

Tamtéž, Školy, 170 / 308, Kronika školní 1899.

b) Publikované

Kubíček, J.: Literatura o Brně z let 1801-1979. Brno 1980.

Bednářová, V.: Předmětný rejstřík ke knižní literatuře o Brně zařazené do fondů Universitní knihovny v Brně do konce roku 1963. Brno 1964.

c) Noviny

Židenice. In: Mladá Fronta Dnes, 28.5.1999, s. 6.

B. Literatura

Kuča, K.: Vývoj města, předměstí a připojených vesnic. Praha-Brno 2000.

Peša, V. a kol.: Dějiny města Brna I. Brno 1969.

Peša, V. a kol.: Dějiny města Brna II. Brno 1973.

Slavík, F. A. a kol.: Vlastiveda moravská II, místopis Moravy. Brno 1897.

Škroch, J.: Popsání obce Židenické. Brno 1900.

Švéda, J.: Městská část Brno-Židenice, z dějin a současnosti Židenic, Zábrdovic a Juliánova. Brno 2001.